

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»

вул. Митрополита Василя Липківського, 36, м. Київ, 03035, тел./факс: (044) 248-25-13

27.11.2017 № 21.1/10-2655

На № _____ від _____

Заклади післядипломної
педагогічної освіти

Про інформаційні матеріали

Відповідно до Постанови Верховної Ради України від 22.12.2016 № 1807 «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році» цього року 9 грудня відзначатиметься 100-річчя з часу проведення першого Курултаю кримськотатарського народу.

Враховуючи зазначене, рекомендуємо провести у закладах загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти та вищої освіти тематичні заходи, присвячені відзначенню 100-річчя з часу проведення першого Курултаю кримськотатарського народу.

Надсилаємо для використання та врахування в роботі розроблені Українським інститутом національної пам'яті відповідні інформаційні матеріали, які можуть бути використані при проведенні тематичних виховних годин, на уроках історії України в 10 класі під час вивчення тем: «Початок Української революції (1917 р. – квітень 1918 р.)», «Боротьба за українську державність (квітень 1918 р. – 1921 р.)».

Просимо активно висвітлювати заходи на web-сторінках закладів освіти та органів управління освітою. Звітування та зворотного інформування ця робота не потребує.

Додаток: на 5 арк.

В. о. директора

Ю. І. Завалевський

Український інститут національної пам'яті

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ до 100-річчя першого Курултаю кримськотатарського народу

9 грудня 2017 року виповнюється 100 років від часу відкриття першого Курултаю кримськотатарського народу. Подія знаменувала підйом національного руху на півострові періоду Української революції 1917–1921 років. У грудні 1917 – січні 1918-го Крим, як і Українська Народна Республіка, зазнав збройної агресії більшовиків, спрямованої на ліквідацію “буржуазних” урядів народів колишньої Російської імперії. Таким чином національне державотворення кримських татар було перервано більшовицькою окупацією.

Курултай – традиційна для тюркських народів форма загальних представницьких зборів для вирішення важливих суспільних питань. Аналог віча.

Меджліс – вищий повноважний представницько-виконавчий орган кримських татар між сесіями Курултаю.

Історична довідка

Від культурницького становлення до політичного націєтворення.

Революційні потрясіння початку 1917 року позначилися на національному житті кримських татар. Від культурницького становлення вони перейшли до політичного націєтворення.

25 березня 1917 року відбувся Всекримський мусульманський з'їзд. На ньому створили Тимчасовий Кримсько-мусульманський виконавчий комітет (Мусвиконком). Його найголовнішими завданнями були підготовка виборів до Установчих зборів у Криму, духовна й освітня реформи. Очолив Мусвиконком Номан Челебіджіхан. Тоді ж його вперше в історії прямим демократичним голосуванням було обрано муфтієм мусульман Криму – головою Духовного управління.

Мусвиконком у всіх повітових містах утворив мусульманські комітети, а в селах – уповноважених осіб і сільські комітети. Фактично впродовж кількох місяців вибудував вертикаль влади. Російський Тимчасовий уряд був вимушений визнати Мусвиконком як орган національно-культурної автономії кримських татар.

З'їзд поневолених народів.

Якщо спочатку кримськотатарські політики домагалися національно-культурної автономії у складі демократичної Росії, то вже у липні 1917 року в партії “Мілли Фірка” зазвучала ідея автономії Криму і відновлення незалежної держави, що існувала на півострові впродовж трьох з половиною століть.

21–28 вересня кримськотатарська делегація на чолі з Номаном Челебіджіханом брала участь у З'їзді поневолених народів, що відбувся в Києві. Там прийняли рішення про створення в Криму національно-персональної автономії. В резолюції з'їзду зазначалося: *“Кожен з народів, що населяють*

Росію, має право на національно-персональну автономію... Обсяг керування, а також і певні форми внутрішньої організації визначаються Національними Установчими Зборами певного народу, скликаними на основі вселюдного, рівного, безпосереднього, таємного, пропорційного і без різниці статі голосування”. Право вирішення долі Криму належало винятково мешканцям півострова.

Під впливом українського автономістського руху було скликано Курултай для визначення майбутнього Криму. До участі в ньому обрано 76 депутатів, із них четверо – жінки.

Перший Курултай.

Засідання першого Курултаю кримських татар розпочалося 9 грудня 1917-го в Залі суду Ханського палацу в Бахчисараї.

“Шановні делегати! Після півтора століття російського пригноблення наша політична історія сьогодні починається знову. Кримський Меджліс зібрався сьогодні в цій великій залі для оновлення татарських національних традицій, що були зруйновані російською тиранією.

Сьогодні татарська нація народжується знову. Глибокі рани, нанесені татарському суспільному життю російським абсолютизмом, пригнобленням і тиранією до ХХ століття, продовжують кровоточити.

Під священним прапором революції, яка почалася 27 лютого 1917 року, щоб дати рівність людям, нове життя народам, а Росії – справедливість, вся [наша] нація декларує право на самоврядування”, – з такою промовою звернувся до делегатів 33-річний Номан Челебіджіхан.

Курултай засідав 18 днів. Розглядалися важливі питання державного устрою: створення органів законодавчої та виконавчої влади, відносини кримських татар з іншими народами тощо.

В останній день засідання 26 грудня було ухвалено “Кримськотатарські основні закони” – першу Конституцію Криму. На реалізацію права кримськотатарського народу на національне самовизначення і самоврядування було задекларовано Кримську Народну Республіку. Закріплено й демократичні засади державного ладу – загальне виборче право, скасування звань та станових привілеїв, рівноправ’я чоловіків та жінок, обрання парламенту на вільних, прямих, рівних виборах таємним голосуванням.

Термінологічні зауваги

1. Прикметник кримськотатарський пишеться разом, а не через дефіс: ц грамаітично правильно та коректно історично.
2. Кирилми або кримли – самоназва кримськотатарського народу; українською – кримці. Натомість кримчаки – це назва окремого етносу, корінного народу України, який проживає в Криму. Кримчани – всі мешканці Криму незалежно від національності.
3. Уживати поняття “татари” на означення кримських татар науково некоректно. Хоча така назва зустрічається у старих джерелах, але наразі це архаїзм. Татари (казанські татари) – це інший тюркський народ із відмінною територією розселення, мовою, культурою.

Курултай сформував національний уряд – Директорію в складі п'яти директорів (міністрів) під керівництвом Номана Челебіджіхана, який також очолив управління юстиції. Директорію одразу визнала Центральна Рада, натомість Директорія засудила агресію радянської Росії проти УНР.

Більшовицька окупація.

Тим часом 16 грудня в Севастополі утворився більшовицький тимчасовий Військово-революційний комітет (ВРК). Відтоді у Криму формально існували три політичні центри: Рада Народних Представників (РНП), що перейняла владу у комісара Тимчасового Уряду, Директорія Кримської Народної Республіки та Військово-революційний комітет (ВРК).

19 грудня Директорія та Рада Народних створили об'єднаний Кримський штаб для оборони півострова від більшовиків. У його розпорядженні були два кінні та один піхотний кримськотатарські полки, а також українські та російські загони загальною кількістю майже дві тисячі осіб. Упродовж січня вони билися проти загонів більшовиків та анархістів, які були краще озброєними і набагато переважали їх чисельно. Номан Челебіджіхан намагався домовитися з більшовиками про припинення бойових дій, але був заарештований і страчений.

Наприкінці січня 1918 року більшовики захопили увесь Крим, 22 січня – оголосили про розпуск Курултаю і РНП. Розпочався терор і погроми татарських селищ. Таким чином, національне державотворення кримських татар було перервано, але того часу вистачило, аби кримськотатарський народ став суб'єктом історії.

100 років боротьби

Традиція скликання загальнонаціональної асамблеї була відроджена 26 червня 1991 року – з ініціативи Організації кримськотатарського національного руху в Сімферополі відкрився другий Курултай.

Нині Курултай кримськотатарського народу – це національний з'їзд, який періодично скликається для вирішення суттєвих питань суспільно-політичної, соціально-економічної, культурної та інших сфер життя. Курултай визначає основні напрями роботи Меджлісу.

Статус Курултаю і Меджлісу кримськотатарського народу підтверджено Постановою Верховної Ради України № 1140-VII від 20 березня 2014 року “Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави”.

Остання позачергова сесія Курултаю відбулася 29 березня 2014 року в Бахчисараї. Подальша діяльність представницьких органів кримських татар в умовах окупації Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя виявилася неможливою. 26 квітня російський “верховний суд Криму” визнав Меджліс кримськотатарського народу екстремістською організацією та заборонив його діяльність на території РФ.

Біографічна довідка

Номан Челебіджіхан.

Лідер кримськотатарського руху, автор гімну “Я присягнувся!”, засновник партії “Міллі Фірка”, позбавив жінок обов’язку носити чадру, перший муфтії мусульман Криму, Литви, Польщі та Білорусі, один із організаторів першого Курултаю, голова кримськотатарської Директорії.

Народився 1885 року (точна дата невідома) в селі Біюк-Сунак поблизу Джанкоя в родині землевласника Ібраїма Челебі. До речі, челебі – це титул, що надавався людям освіченим та авторитетним, згодом слово ставало частиною імені. В університеті Стамбула Номан одержав вищу юридичну і богословську освіту. Заснував там студентські організації: Асоціація молодих татарських письменників, Товариство кримськотатарської учнівської молоді, “Vatan” (“Батьківщина”).

Після завершення навчання повернувся до Криму. У 1912 році певний час мешкав у Бахчисараї в будинку легендарного кримськотатарського просвітника Ісмаїла Гаспринського.

З 1913-го опановував право в Петербурзі. Під час лютневих подій 1917-го перебрався до Криму. На Всекримському мусульманському з’їзді його обрано головою Мусвиконку та муфтієм мусульман Криму. Завдяки йому у Сімферополі відкрито жіночу гімназію та технікум, в Бахчисараї – Педагогічний інститут імені Ісмаїла Гаспринського, Національний кримськотатарський музей у Ханському палаці, Національний художній технікум, короткострокові курси підвищення кваліфікації вчителів, налагоджено друк кількох кримськотатарських газет. Улітку 1917 року заснував партію “Міллі Фірка” (від арабського “Народна партія”), яка під його керівництвом перетворилася на впливову силу. Займався створенням військових формувань, зокрема 1-го кримськотатарського батальйону.

13 січня 1918-го червоногвардійці захопили Сімферополь, а наступного дня заарештували Номана Челебіджіхана. Його перевезли до Севастополя, де тримали у в’язниці. 23 лютого стратили. Тіло разом із іншими закатованими викинули в море.

Чадра.

Кримськотатарські жінки завдячують Номанові Челебіджіхану тим, що позбавив їх обов’язку носити чадру.

Чадра – традиційне вбрання жінок-мусульманок, халат-покривало, що закриває фігуру з голови до ніг. Відкритою лишається лише смужка обличчя з очима. Зазвичай білого, синього або чорного кольору. Поряд із чадрою елементами жіночого мусульманського одягу є хіджаб (хустка) і паранджа (найбільш строга).

Джафер Сейдамет (1889–1960).

Товариш (заступник) Номана Челебіджихана у справі національного відродження кримськотатарського народу: співорганізатор партії “Міллі Фірка”, Курултаю, Директорії Кримської Народної Республіки.

Народився в Кизилташ у Криму в селянській родині. Закінчив юридичні факультети Стамбула, Парижа та Санкт-Петербурга. У 1910 році виїхав до Парижа, аби уникнути арешту за книгу “Пригнічений татарський народ”. Під час Першої світової війни у званні прапорщика потрапив на фронт. Після Лютневої революції оселився в Сімферополі, увійшов до складу Мусвиконкому. Став співорганізатором партії “Міллі Фірка”. Брав участь у 3’їзді поневолених народів, скликаному в Києві Українською Центральною Радою. Один із ініціаторів Курултаю кримськотатарського народу. Обраний до складу Директорії – став директором зовнішніх і військових справ. Утворив Кримський революційний штаб, який керував діями татарських військових частин. На початку 1918 року організовував відсіч наступу на Сімферополь севастопольських моряків. У січні 1918 року – голова кримського уряду. Після захоплення більшовиками Сімферополя виїхав до Стамбула. Повернувшись у травні, зайняв посаду міністра закордонних справ. Від листопада 1918 року на еміграції в Туреччині, де користувався величезним авторитетом у кримськотатарської діаспори. Будучи юристом, викривав злочини більшовицького режиму перед світом. Автор багатьох художніх і публіцистичних творів. Помер у Стамбулі.

Корисні Інтернет-посилання

1. Наш Крим: неросійські історії українського півострова: зб. ст. / упоряд. Та вступ С.Громенко. – Київ: К.І.С., 2016. Режим доступу: http://www.memory.gov.ua/sites/default/files/nash_krym_2016.pdf
2. Кримськотатарських і українських революціонерів єднало прагнення перетворити постімперський простір // <https://ua.krymr.com/a/28432344.html>
3. *Гульнара Бекірова.* Втрачений шанс Криму // <https://ua.krymr.com/a/28142089.html>
4. *Гульнара Абдулла.* Передумови першого кримськотатарського парламенту – Курултаю – в 1917 році // <https://ua.krymr.com/a/27011945.html>
5. *Сергій Громенко.* Ant Etkenmen (Я поклявся): до 130-річчя Номана Челебіджихана // <https://ua.krymr.com/a/27438621.html>
6. *Наталія Беліцер.* Кримські татари як корінний народ. Історія питання і сучасні реалії. – Київ: ДП «Національне газетно-журнальне видавництво», 2017. Режим доступу: http://mip.gov.ua/files/pdf/blicer_pro_krimtat.pdf